

Mia Österlund

”Se så söt du blir i den här.” Maktkamp, generation och genus i Carin och Stina Wirséns bilderböcker

Mia Österlund diskuterar, ur genus- och generationsperspektiv, det visuella och verbala paradigmet för maktkamp, som det uttrycks i några bilderböcker av Carin och Stina Wirsén.

De leklystna barnen Rut, Knut och lilla Tjut skapade av Carin och Stina Wirsén befolkar frimodigt bilderbokssidorna iklädda randiga mysdräkter i rött, blått och brunt. Ofta förekommer sådana slentrianmässiga genusmarkörer, som att flickor bär rött och pojkar blått, i bilderböcker (Nikolajeva & Scott 2001, 108). Men varningslamporna kan tryggt släckas. Att leta genusstereotyper blir lätt en instängd verksamhet om man hakar upp sig på att barnen, eller för all del deras föräldrar, inte alls förväntas anamma genusbestämda beteenden. Att flickor kan klä sig i rosa och samtidigt vara kavata eller att pojkar kan se tuffa ut men ändå ha ett komplext känsloliv är ett kännetecken för den samtida bilderbokens försök till en mer nyanserad gestaltning av genus. Nutidens barndoms- och vuxendiskurser reflekteras därmed tydligt, och gärna lätt satiriskt, i senmoderna svenska bilderböcker. Senmoderna kan bilderböckerna betecknas som eftersom de avspeglar det som sociologen Anthony Giddens i sin diskussion om modernitet i *The Consequences of Modernity* (1990) beskriver som en ”posttraditionell” tid präglad av traditionernas minskade betydelse för mänskliga val och handlingar. Det senmoderna tillståndet resulterar i en ökad medvetenhet om den individuella och kollektiva identitetens villkor. Hos Giddens blir frågan om reflekterad, det vill säga vald, livsstil central. Detta gäller i hög grad även för den typ av bilderbok som diskuteras här.

Såsom en stor del av all barnlitteratur iscensätter även bilderboken en fortgående förhandling om makt mellan generationer. Särskilt granskas relationen mellan barnet och den vuxna, i regel i form av att barnets givna maktlöshet och den vuxnas normaliserade maktutövning ifrågasätts. Men också maktövertag barn emellan förekommer. Makt är enligt Michel Foucault inte knuten till ett mänskligt subjekt eller en institution utan inkluderat i sociala relationer. Makten är all-

tid kontextbunden och bör betraktas som att den manifesteras under ett särskilt historiskt ögonblick (Foucault 1990, 93). Detta maktbegrepp appliceras inom feministisk forskning för att blotta mekanismerna i könsmaktsystemet.

Till barnlitteraturens särdrag av idag hör att barn ges utvidgade möjligheter att bestämma själva och att finnas till på egna villkor. I den meningen är barnboken närmast utopisk i jämförelse med verkliga barns maktpositioner. Frågan är då om dessa maktkamper verkligen kan sägas innehålla en relevant genusdimension. Spelar det alls någon roll om det är flickor eller pojkar som har makt?

Trots att bilderboksforskningen på senare tid påverkats av genuskritik och maskulinitetsstudier har endast sporadiska diskussioner om genus i bilderboken förts (Stephens 1992, Nikolajeva & Scott 2001, Pace & Lowery 2001, Mallan 2002). Att bilderböcker gestaltar genus stereotyp visar Lena Kåreland i sin analys av grisbarnen i Barbro Lindgrens och Eva Erikssons bilderbok *Malla handlar* (1998) samt Barbro Lindgrens och Olof Landströms *Jamen Benny* (1998) (Kåreland 2005).

Även "olydiga" eller oväntade skildringar av genus, där typiska beteenden rubbas, kan iaktas och är givande att problematisera. Huruvida försök till omgestaltningar av genus och makt verkligen lyckas eller om de trots allt bekräftar hegemoniskt genus kan ifrågasättas. Denna artikel diskuterar, ur genusperspektiv, det visuella och verbala paradigmet för maktkamp som det uttrycks i några bilderböcker av Carin och Stina Wirsén. I *Små flickor och stora* (2004) och *Vem bestämmer?* (2006) synliggörs maktförhandlingen mellan barn och vuxna, i form av en mor-dotter-konflikt respektive en genusneutral variant. I *Leka Tre* (2005) och *Vem är arg?* (2005) utspelar sig maktkampen barn emellan inom vänskapsrelationer. Maktkampen lyfts fram dels genom genusgrotesk, det vill säga genom främmandegörande i form av storleksförhållanden och röst, dels genom konflikter om klädsel samt genom frigörande ritande. Då det gäller genus använder sig bilderboksmakarna av två motsatta strategier, nämligen att synliggöra eller att grumla genus.

Storleksförhållanden avspeglar makt

Små flickor och stora består av en räkka ögonblicksbilder och situationer snarare än att vara en traditionell berättelse med intrig från början till slut. Carin och Stina Wirsén, själv mor och dotter, skärskådar en mor-dotterkonflikt. Titeln behandlar mamman och flickan lika, genom att de båda, ålderskillnaden till trots, beskrivs som flickor.

Det enda som skiljer dem åt är deras storlek. Här avses inte nödvändigtvis enbart deras fysiska storlek utan även huruvida deras beteende gör dem små eller stora etiskt sett. Således beskrivs protagonisterna som tillhörande samma kategori, det vill säga de är flickor, trots att den maktstruktur som gestaltas inledningsvis ger den vuxna företrädare.

Titeln *Små flickor och stora* anspelar på det faktum att även vuxna kvinnor kallas och kallar sig för flickor högt upp i åldrarna samt att de eventuellt själva betar sig infantilt och omoget i vissa hänseenden. Omslaget avbildar en konfliktsituation, mamman som drar i flickans hand och flickan som släpar på en docka. Bilden återkommer inte inne i boken, men radikalare varianter där flickan släpas fram av mammans arm förekommer. De är bildmässiga paralleller till finlandssvenska Camilla Mickwitz' Jason-böcker som skildrar en ensamstående fabriksarbetande mamma som ständigt har bråttom och drar sin son efter sig (1975–1977).

Bokens protagonister är namnlösa, vilket ger berättelsen en allmängiltig prägel. Namnlösheten leder till att läsaren automatiskt benämner personerna mamma eller vuxen kvinna samt flicka. Deras anonymitet gör att genusförhandlingen i detta fall inte materialiseras i någon särskilt individ, utan hålls på ett mer abstrakt plan, något som läsaren ständigt påminns om. Texten används således för att representera strukturell auktoritetskamp.

Samspelet mellan muntligt, textuellt och visuellt berättande utgör bilderbokens kännetecken. Bilderboken läses ofta högt och denna dimension utnyttjar Carin och Stina Wirsen till fullo genom dialog och repliker. Boken inleds med barnröstens sorglösa trallande "trallalalajlajlalej" där flickan dansar fram. Mamman uttalar sig för att ge order eller för att tillskriva flickan åsikter hon förväntas hysa. Texten är finstilt utstuderad och avslöjar den vuxnas auktoritet genom uttryck som "nog", "ju" och negationer som i: "Inte är det roligt att leka med Karlssons ungar".

Dom här skorna passar inte på dig.

Det gör dom visst. Dom passar precis.

Du ser väl att dom är för stora.

Ill. Stina Wirsen ur *Små flickor och stora*, Bonnier Carlsen, 2004

Typografin och handstilarna samspekar dramaturgiskt och estetiskt genom sin ålderstypiska utformning: vuxen skrivstil och barnets barnsligare handstil

markerar tydligt replikskiftena. Att dessa handstilar förs samman i en dialog skapar rentav förhandlingsutrymme för flickprotagonisten, eftersom resultatet är en rösternas kamp helt renons på inblandning av någon berättare eller markörer som "sa mamma" eller "sa flickan".

I småbarnsboken *Vem bestämmer?* (2006) återkommer Stina Wirsen till storleksförhållanden. Genom att införa antropomorfa nallar med toviga trasselpälsar som intar barn- och vuxenroll kringgår hon genusbestämningen, vilket är väldigt ovanligt. Här riktar sig berättarrösten konspiratoriskt till läsaren/tittaren. Då nallarna borde vakna ber berättaren läsaren att ropa på karaktärerna så att de vaknar: "Men! Nu blev det morgon! Vi måste ropa på dem! LILLA NALLE! VAKNA! STORA NALLE! VAKNA NU!". I kontrast till de dialogiska berättelserna laborerar Stina Wirsen med en övertydlig berättare som vill liera sig med barnläsaren. Boken gestaltar den lillas behov av medbestämmande och frigörandet finns i den storas förmåga att jämka och ge utrymme åt den lillas vilja. Denna dragkamp mellan vuxen och barn är kärnan i *Små flickor och stora*. Dessutom handlar maktkampen i det fallet uttryckligen om att göra genus på ett visst sätt. Maktförhandlingen som gestaltas handlar om att den vuxna vill forma ett flickskap som flickan inte känner sig hemma i. Därför protesterar flickan för att få göra genus på sitt eget sätt. Kampen om hur genus görs är inskriven i en annan maktstruktur nämligen den mellan vuxennormalitet och barn-makt.

Krackelerande föräldraroll

Överlag är föräldrarollen stadd i förändring i samtida nordiska bilderböcker. Föräldraskapet problematiseras och är förhandlingsbart, rentav omförhandlat. Traditionellt har vuxna i bilderböcker porträtterats som representanter för civilisation, makt och ordning oberoende av fluktuerande barndomskonstruktioner (Christensen 2000, 115). En tendens är ombytta maktförhållanden där vuxna betar sig infantilt och oansvarigt medan barn tar ansvar och representerar ordning och kontroll. Detta gäller så separata exempel som Gunilla Bergströms Alfons-böcker (1972–2006) och Pija Lindenbaums *När Åkes mamma glömde bort* (2005). Kampen mellan vuxennormalitet och barnunderläge har belysts allt verkningsfullare av forskningen. Klyftan mellan synen på barnet som essentiellt eller socialkonstruktivistiskt är underliggande i de gestaltningar av barn som förekommer (Rudd 2004).

Under 1980-talet innebar det nya nordiska bilderboks-konceptet enligt den danska bilderboksforskaren Nina Christensen en föränd-

ring av det danska bilderboksbarnt grundad på en ny uppfattning av barndom och föräldraskap. Dessa nya bilderböcker riktade sig till både barn och vuxna och gestaltningen av föräldra-barn relationer konkretiserades bland annat genom en lek med storleksförhållanden. Christensen diskuterar relationen mellan barn och vuxna i ett äldre exempel, Aase Hausch, Erik Villums och Arne Ungermanns danska bilderbok *Lottes förvandling* (1949), där storleksförhållanden förskjuts inom kärnfamiljen. Flickan Lotte är enorm medan föräldrarna framställs som små. Ett motsvarande exempel är brittiska Anthony Brownes *The Big Baby* (1994) där pappan förvandlas till baby. Boken ingår i den australiensiska bilderboksforskaren Clare Bradfords maskulinitetsanalys (Bradford 1998). Ett svenskt exempel är Ulf Starks och Anna Höglunds bilderbok *Liten* (1994) som gestaltar en liknande förvandling där pappan för en dag krymper och blir barn på nytt. Enligt Christensen ersätts det traditionella sättet att hantera konflikter mellan barn och vuxna i dansk bilderbok genom att straffa barnet under 1970-talet av dialog och förhandling. Under 1990-talet förbyttes detta paradig i flykt, det vill säga att barnprotagoner numera ofta vänder konflikten ryggen och helt enkelt går sin väg (Christensen 2000, 128).

Ill. Stina Wirsén ur *Små flickor och stora*, Bonnier Carlsen, 2004

Små flickor och stora bygger uttryckligen på konflikthantering och konfrontation. Ändå tangeras flyktmöjligheten som Christensen lyfter fram när flickan efter sin protesthandling, då hon sansat sig, säger: "Det blir lugnt och skönt hemma i kväll, för jag ska sova hos Karlssons". Av flickans klädsel att döma är det möjligt att hon faktiskt går hemifrån, åtminstone för en stund. Då upproret börjar bär hon rosablommigt nattlinne eftersom det rör sig om en läggdagskonflikt. Flickan studsar i sängen medan mamman hävdar att: "Nu blir det skönt att gå och lägga sig". Den vuxnas replik om att flickan inte alls är mörkrädd medan bilden visar hur mörkret tränger sig på utgör vändpunkten.

På ett ordlöst uppslag gestaltas flickans vanmakt dels genom expressivt kludd på tapeten, rakt över blommönstret som påminner om hennes nattlinne, dels genom flickans hopknipta mun och rynkade panna sedda uppifrån. Bildperspektivet ger den vuxna medläsaren en känsla av att det är henne flickan blänger på som en representant för vuxenauktoritet, medan kontakten med barnåskådaren kan tänkas fungera mer konspiratoriskt som en beslutsamhetens pakt. Istället för att leverera det förlåt som förväntas dänger flickan till sin docka och säger "djävla", men ångrar sig omedelbart.

Vändpunkten i *Vem bestämmer?* är en pendang till detta. Den lilla nallen trilskas vid frukostbordet och slänger fil i ansiktet på den stora. " - DUMMA UNGE!" vrålar den stora och skammen kommer krypande i form av en rodnande lillnalle då den vuxna markerar sin toleranströskel. Försoningen finns nära till hands genom ett mysigt tillsammansbad då nallarnas kroppar smälter samman i harmoni. Sammansmältningsmetaforiken återkommer Stina Wirsén ofta till, som i *Vems mormor?* (2007), där gemenskap och harmoni gestaltas genom att kroppsgränser suddas ut.

Konflikten i *Små flickor och stora* handlar om kläder. Flickan meddelar att hon har skänkt bort sina beiga trosor till Karlssons. Hon svarar direkt på mammans förmaningar i sitt uppror. Karlssons familj används som liberal kontrast och i bild presenteras de som en brokig skara pojkar och flickor som verkar vara frigjorda och jämställda i sina lekar, om än genusbetecknade till klädseln. Flickan är ömsom iklädd randig klänning och randig kjol med blus. Dels kan detta tydas som att tiden går och konflikten luckras upp genom en räckta protesthandlingar spridda över tid, dels kan det tydas som ett tecken på att flickan nu klär sig som hon själv behagar, med täta klädbyten. Flickan har på sig grönrutiga snickarbyxor under en del av försoningsscenen då den vuxna och barnet tillsammans ritar en saga. På den allra sista bilden bär hon igen blommig klänning, vilket starkare

anknyter till försoningen, än om hon hade burit snickarbyxor som markerat ett mer uttalat pojkflickskap.

”Man måste faktiskt anstränga sig lite”

I *Små flickor och stora* utnyttjas storleksförhållandena genom att den vuxna aldrig visas i helfigur. Mamman avbildas enbart genom ben avskurna i knähöjd eller armar som föser och drar flickan. Detta skapar ett verkningsfullt intryck av mammans frånvändhet. Hon närvarar bara på egna villkor, då hon vill forma flickan. Gestaltningen bidrar till att läsaren gärna solidariserar sig med barnet, eftersom bilderna poängterar hennes perspektiv. Greppet är en variant av det Ulla Rhedin benämner det konsekventa barnperspektivet, det vill säga en ikonotext som utgår från barnets förståelsehorisont (Rhedin 1999). Mammans försande armar och hennes vippande stövlar utstrålar självtillräcklighet. De åsikter hon har om flickan är konservativa, flickan skall stängas av från samtidspräglade uttryck, både klädsel och umgängesvanor. Bakom ytfernissan av modemedvetenhet, som populärt går under benämningen latte-mamma och förknippas med tidningen *Mama* som lanserades 2003, har mamman hos Carin och Stina Wirsén traditionella uppfostringsvärderingar. Atmosfären är retrospektiv eftersom moderns konservativa syn på flickskap ger uttryck för äldre värderingar uttryckt i rotmos, beigefärgade underbyxor och gammaldags mössa. Samtida vardagsliv introduceras i kontrast både genom andra barns kläder och mössor, Pokémondjur och mammans trendiga klädsel. Genom detta blir gestaltningen komplex, eftersom markörer för olika tidsepoker förekommer parallellt. Syftet med stilsammanstötningarna är att understryka den genusfärgade maktkampen, där flickan vill anamma samtida barnkultur.

Barnets roll i *Små flickor och stora* är att uppfylla moderns önsningar och idealbild av en flicka. Flickans åsikter tystas konsekvent av mamman, en strategi som är ett traditionellt anpassningsdrag i flickskildringar (Trites 1997, 47). Den vuxna kvinnans korrigeringsiver har ett klart mål, nämligen att i hennes ögon göra flickan mer flickaktig. Målsättningen är att lära flickan att behärska sig och att vara proper och lugn, det vill säga vara anpassad duktig flicka. Elsa Beskows *Duktiga Annika* (1941) är ur bilden för den lydiga bilderboksflickan som inte saknar fantasi och handlingskraft. Illustrationerna hos Wirsén understryker att flickans egna åsikter starkt skiljer sig från mammans. För flickan handlar det om att göra sin röst hörd samt att uttrycka sin egen form av flickkultur via estetiska aspekter som klädsel och gemenskap (jmf Scott Sørensen 1986). ”Nu ska du

få köpa vad du vill för din födelsedagsslant, men ta inte den där. Den här är ju mycket finare. Det ser du ju också", säger mamman och väljer docka åt flickan i leksaksaffären. Sin besvikelse hanterar flickan genom att rita flera teckningar som alla föreställer den docka hon skulle ha velat ha. Temat stor flicka och liten avspeglas i dockornas utformande genom att den docka mamman väljer är liten flicka medan den flickan vill ha är en vuxen kvinna.

Boken slutar först på baksidan. Här återges en dialog angående huruvida ett par skor passar flickan eller inte. Enligt den vuxna är skorna för stora medan flickrösten hävdar att de passar precis: "Dom här skorna passar inte på dig. /Det gör dom visst. Dom passar precis. /Du ser väl att dom är för stora." På bakpärmen förs för första gången ett förhandlande samtal mellan den vuxna och flickan. Inledningsvis har mammarösten totalt dominerat fram till vändpunkten, flickans protest. Efter att flickan tagit sig ton har bara hennes egen röst hörts. Baksidan erbjuder därmed en intressant vändning i kommunikationsmönstret. Trots att replikskiftet fortsättningsvis illustrerar de diametralt olika viljorna, förs ändå en dialog. Fortsättningsvis handlar ordväxlingen om klädkod. En maktbalans har alltså upprättats. Bilden, där flickan skildras ovanifrån visar hur hon antingen står i beråd att ta på eller av sig en brun sko, den andra till synes passande skon har hon redan på sig. Bakpärmens ikonotext kan även tolkas som en peritext, det vill säga som en ingångstext som presenterar grundmotsättningen i boken. Men den erbjuder också, efter att boken är läst, en cirkelgång där maktförhandlingen upprepas och maktkampen börjar om igen men på mer jämlik fot.

Det råder inget tvivel angående flickans genusidentitet i *Små flickor och stora* eftersom hon bär blommiga klänningar och en rosa rosett i sitt röda hår. Hennes hårfärg knyter an till en rad revolterande rödhåriga flickor i barnlitteraturen, från Anne på Grönkulla till Pippi Långstrump. Skildringen av bilderboks flickan är inte frikopplad från föreställningar om flickor eller flickskildringens konventioner i barnlitteratur överlag. Den underliggande flickmatrisen i flickskildringen, från flickböcker till ungdomsromaner, förekommer även i modifierad tappning i bilderboken (jmf Österlund 2005). Flickmatrisen fastställer grundtyperna duktig/anpassad flicka och dålig/protesterande flicka som direkta motsatser. Någonstans mellan dessa finns pojkflickan som rör sig i utkanten av flickrollen och är ett exempel på feminin maskulinitet (Österlund 2005). Dessa totalt motsatta roller genomsyrar all flickskildring och används även vid omformuleringar av genus. Den duktiga flickan, ren och prydlig, ofta ljushårig eller med flätat hår kontrasteras mot en ofta nedsmutsad protesterande flicka med tovigtt hår.

Att rita sig fri

Bilderbokens småflickskildring använder sig av modifierade frigörelsestrategier, det vill säga att varianter av välkända flickstrategier från ungdomsromaner och flickböcker omformas för att passa den yngre flickaprotagonisten. Skrivandet är ofta en frigörande strategi för flickor som får röst genom kreativt skapande handlingar: "art provides a metaphorical expression of voice" (Trites 1997, 48). För de yngre protagonisterna som inte kan skriva modifieras denna strategi i bilderboken till ritande flickor. Flickan i *Små flickor och stora* använder sig av denna strategi. Vändpunkten kommer då hon ritar på tapeten och upplösningen då hon och mamman ritar blommor på samma papper.

Flickfrigörelse genom ritande förekommer i en del bilderböcker, som i Gro Dahles och Svein Nyhus' norska bilderbok *Snil* (2002). Där är maktasymmetrin i relation till föräldrarna avgörande och den lydigt ritande flickan Lussi försvinner in i tapeten, ett fångenskapsmotiv med rötter i Charlotte Perkins Gilmans feministiska klassiker *The Yellow Wallpaper* (1891). Lussi frigör sig slutligen genom att lära sig använda sin röst: hon är nu smutsig och petar sig i näsan. Mönstret att duktiga flickor gör uppror genom att lorta ner sig återkommer även i andra bilderböcker som Sara Kadefors och Annika Johanssons *Sigrid, ett svin* (2004) och den finska bilderboken av Tiina Nopola och Mervi Lindman *Siri och Lortiga Lotta* (2004).

Då flickan uttrycker sin röst genom ritande i *Små flickor och stora* blir maktbalansen omvänd. Ritandet används som en metaforisk röst, ett färgstarkt uttryck för flickans vilja. Flickans förorättade känslor uttrycks i en kaskad av färger som betecknar hennes frustration men samtidigt hennes styrka. Bilden påminner om abstrakt expressiv konst. I amerikanska Ian Falconers *Cirkus Olivia* (2001) konfronterar grisflickan Olivia en liknande bild, som alluderar på Jackson Pollocks teknik att hålla och droppa färg på liggande duk. Olivia är enligt Lena Kåreland en könsöverskridande grisflicka som leker med genusroller i enlighet med genusforskaren Judith Butlers tankar om genus som performativt, det vill säga något som skapas genom upprepade handlingar (Kåreland 2005, 133). I *Små flickor och stora* handlar det också om att göra genus genom att upprepa handlingar som skapar flickskap, detta inom ramen för en annan maktasymmetri, den mellan barn och vuxen.

I Carin och Stina Wirséns *Leka tre* (2005) ritar tre flickor tillsammans. Bilderboken tematiserar flickdynamik och utgår från uppfattningen om att flickor leker bäst i väninnyader och att vara tre blir problematiskt (jmf Scott Sørensen 1991, 49). I *Leka tre* blottläggs god-

tyckliga uteslutningsmekanismer. Bilderboken består, precis som *Små flickor och stora*, helt och hållet av flickornas dialog återgiven i form av pratbubblor helt utan kommenterande text. Vuxenfrånvaron är total. Stina Wirsén arbetar med negativt bildutrymme, det vill säga en avskalad vit bakgrund, vilket reducerar miljöbeskrivningen till ett minimum och koncentrerar maktkampen. De uteslutningsmekanismer som framträder genom flickornas lek illustrerar utfrysningens godtycklighet. Dessutom är det inte samma flicka som utesluts, alla hamnar turvis utanför. Flickorna förnedrar varandra på basen av slumpmässiga förhållanden som den för stunden önska flickan saknar möjlighet att påverka. Den första uteslutningen sker på basen av rimmade namn, som bör ha rätt antal bokstäver och börja på rätt bokstav. Maktkamper i bilderböcker begränsar sig således inte till konflikter mellan barn och vuxna, utan förekommer även flickor emellan. Här utgår bilderboksmakarna från ett genusstereotyp socialt intrigerande som tillskrivs flickrollen och inte i sig bryter mot genuspräglat beteende. Men bokens poäng är att denna stereotyp motbevisas i och med att uteslutningsmekanismerna är godtyckliga och flickorna slutligen samsas.

Försoningsslut förenar flickroller

Med subtila medel sammanför Carin och Stina Wirsén i *Små flickor och stora* bilden av en mor som upprätthåller en slentrianmässig modersroll kalkerad på sin egen barndom, och en flickas motvilja att uppfylla den påtvingade idealflicksrollen. Koncentrationen på att gestalta kvinnlighet är närmast total. *Små flickor och stora* undviker dock en vanlig strategi, nämligen att förändra flickrollen genom maskulinisering. Flickan omhuldar kvinnlighet men har en bredare syn på vad det innebär att vara flicka än mamman. Att vara flicka betyder för hennes del kort och gott att ha en egen vilja. Själva upplösningen andas tröst och försoning i en känsligt utförd balansgång gentemot en dominant och krävande mamma. Således är kvinnligheten som den gestaltas då den tillhör en liten flicka en plats för växande och mognad. I själva verket gäller detta både för flickan och för mamman, något som fullbordas genom att de tecknar tillsammans. Eftersättsbladet består av samma dekorativa blommor som på försättsbladen, men nu integreras även flickans blommor. Att mammas och flickans blommor samexisterar är en avslutande hoppfull bild för att de funnit ett sätt att båda få blomma.

Lotta Olsson reflekterar i artikeln "Starka flickor - varför då?" över fenomenet starka flickor. Hon tar upp Eva Bergströms och Annika Samuelssons Snurrar, kattflickan med obstinat egen vilja.

Kom, vi ritat en saga tillsammans!

Ill. Stina Wirsén ur *Små flickor och stora*, Bonnier Carlsen, 2004

”Egentligen tycker jag inte om de starka flickorna. De irriterar mig, de är lika fåniga som forna tiders mjäkiga prinsessor som trippade runt i tyll och förfärat ropade o! och svimmade när draken kom. Inte så att jag vill rensa bort någondera sorten, men nog är skillnaden marginell mellan det typiska våpet och den typiska amazonen. Båda är en konstruktion, i bästa fall en arketypp, i värsta fall en rollmässig tvångströja /---/” (Olsson 2005, 7). Dilemmat med att omformulera flickrollen är att man riskerar att tradera ensidiga stereotyper (Paul 1996, 104, Nikolajeva 2003, 54). Wirsén står, liksom Pija Lindenbaum med sina *Gittan*-böcker, för en mer nyanserad småflickskildring, som kan betecknas som kavat men känslösam. Dessa flickor omfattar både prinsessdrömmar och amazonstyrka genom att helt enkelt vara komplexa litterära karaktärer (Österlund 2008). Carin och Stina Wirséns flickskildring kan ses som en ny överskridande flickkonstruktion, det vill säga en stark men ändå flickaktig flicka som förklarar beskedliga drag med djärvare. Det underliggande budskapet i denna flickkonstruktion är att det är fullt möjligt att bibehålla ett feminint ramverk och ändå bestämma över sig själv.

Utbytbart genus?

Som alltid i en genusanalys uppstår frågan huruvida flickan är utbyttbar. Skulle något väsentligt förändras i bilderboken om konflik-

ten rörde sig om en pojke och hans mamma? Genusbestämningarna i *Små flickor och stora* rör sig främst på ytplanet. Dekorativa blommor, klänningar, rosetter och lek med dockor skulle få en helt ny mening ifall en pojke placerades i handlingen. Den rosa färgskalan skulle förmodligen tonas ner och attributen ersättas med pojkkläder och pojkleksaker. Att flickan uttryckligen är flicka konstateras i titeln där relationen mellan mor och dotter är särskilt uttalad. Redan den första konfliktsituationen är genusrelaterad eftersom den handlar om att mamman vill att flickan skall vara söt. Denna förväntan skulle knappast inleda en skildring av en liten pojke eftersom kravet att behaga förknippas med att vara flicka. I övrigt är det ingen större skillnad och konflikthanteringen och maktförhandlingen kunde med dessa modifikationer lika gärna gälla för en pojke.

Carin och Stina Wirsén ställer sig i sina bilderböcker på barnets sida då de visualiserar maktens mekanismer i en hoppfull anda som visar att även de allra minsta har möjlighet att skaka av sig vuxen- och kamratförtryck och tillskansa sig makt. Deras bilderböcker spelar en roll i socialiseringen av läsaren genom att visa på normer för barnets egen roll och maktposition i den sociala ordningen. Budskapet är att ett barn med självrespekt har förmåga till försoning med den som bestämmer. Böckerna tar hänsyn till maktdynamikens bägge sidor, både den vuxnas fostransansvar och barnets gränstänjningar. En respektfull samexistens är det ideal som stiger fram.

Man kan se både den vuxnas lätt uppgivna fostrarvärv och barnets påstridighet som genusgrotesk, i det hänseendet att ett element tillförs en realistisk berättelse och ifrågasätter den etablerade ordningen. I detta fall främmandegör flickmakten mamma-makten. De problematiserande strategier Carin och Stina Wirséns bilderböcker aktualiserar är bland annat en satirisk blick på vuxenvärlden, rollväxling, lekfullhet och kreativitet. På formnivån handlar det om vems röst som hörs, berättarperspektivet samt om vad som syns i bild och hur. Leken, som är en väsentlig del av det lilla barnets vardag, är också den mest verkningsfulla plattformen för att gestalta omformuleringar av genus.

FD M(ar)ia Österlund, assistent i litteraturvetenskap vid Åbo Akademi, Finland, mosterlu@abo.fi. Artikeln skrivs inom forskningsprojektet "Heterologi i senmoderna bilderböcker" och är en del av ett Finlands Akademi-projekt, "Sukupolten tuottaminen lastenkultuureissa"[Hur genus skapas i barnkultur] Projektkod 122561.

Bibliografi

- Bradford, Clare. "Playing with father: Anthony Browne's picture books and the masculine". *Children's literature in education* (1998) 2: 79–96.
- Browne, Anthony. *The big baby*. London: MacRae, 1993.
- Dahle, Gro & Nyhus, Svein. *Snil*. Oslo: Cappelen, 2002.
- Christensen, Nina. "Magtens sødme: en tekst- og billedanalytisk undersøgelse af billedbøgers fremstilling af barne- og forælderroller". I Mørch Hansen, Anne (red.) *Billedbøger og børns billeder*. København: Høst & Søn, 2000, ss. 113–34.
- Foucault, Michel. *The history of sexuality. Vol I. An introduction*. Hurley, Robert övers. New York: Vintage, 1990 [1976].
- Giddens, Anthony. *The consequences of modernity*. Palo Alto: Stanford UP, 1990.
- Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur, 1996.
- Hausch, Aase, Villum, Erik & Ungermann, Arne. *Lottes förvandling*. Köpenhamn: Gyldendal, 1949.
- Kåreland, Lena. "Frihet eller närhet? Om Benny och Malla". I Kåreland, Lena (red.) *Modig och stark – eller ligga lågt: skönlitteratur och genus i skola och förskola*. Stockholm: Natur och Kultur, 2005, ss. 25–51.
- Lindgren, Barbro & Eriksson, Eva. *Malla handlar*. Stockholm: Eriksson & Lindgren, 1998.
- Lindgren, Barbro & Landström, Olof. *Jamen Benny*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1998.
- Mallan, Kerry. "Picturing the male: representations of masculinity in picture books." I John Stephens (red.) *Ways of being male: representing masculinities in children's literature and film*. New York: Routledge, 2002, ss. 15–37.
- Nikolajeva, Maria & Scott, Carole. *How picturebooks work*. New York: Garland, 2001.
- Nikolajeva, Maria. "Crossvokalisering och subjektivitet: den performativa rösten i litteraturen". *Tidskrift för litteraturvetenskap* (2003) 1–2: 53–77.
- Nopola, Tiina & Mervi Lindman. *Siri och Lortiga Lotta. [Siiri ja sotkuinen Kerttu.]* Övers. Inga-Britt Rova. Helsingfors: Tammi och Stockholm: Bonnier Carlsen, 2004.
- Olsson, Lotta. "Starka flickor – varför då?". *Opsis Kalopsis* (2005) 3, ss. 6–7.
- Pace, Barbara G. & Ruth M. Lowery. "Power, gender scripts, and boy codes: possibilities and limitations in picture books." *The new advocate* 2001(14:1), ss. 33–41.
- Paul, Lissa. "Feminist criticism: from sex-role stereotyping to subjectivity", I Hunt, Peter (red.) *International companion encyclopedia of children's literature*. London: Routledge, 1996, ss.101–112.

Rhedin, Ulla. "Det konsekventa barnperspektivet i barnlitteraturen". I Palmenfeldt, Ulf (red.) *Barndomens kulturalisering: barnkulturforskning i Norden 1*, Åbo: Nordiskt nätverk för folkloristik, ss. 93–107.

Rudd, David. "Theorising and theories: the conditions of possibility of children's Literature", I Hunt, Peter (red.) *International companion encyclopedia of children's literature*. Vol 1. 2nd ed. London: Routledge, 2004, ss. 29–43.

Scott Sørensen, Anne. "Längtan efter skönhet: om flickkultur förr och nu". *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (1986) 1: 34–47.

Scott Sørensen, Anne. "Könskulturer och könets kultur". I Gantez, Hillevi & Lövgren, Karin (red.) *Om unga kvinnor: identitet, kultur och livsvillkor*. Lund: Studentlitteratur, 1991, ss. 39–60.

Trites, Roberta Seelinger. *Waking sleeping beauty: feminist voices in children's literature*. Iowa: Iowa UP, 1997.

Stephens, John. *Language and ideology in children's fiction*. London: Longman, 1992.

Wirsén, Carin & Stina. *Leka tre*. Stockholm: Bonnier Carlsen, 2005.

Wirsén, Carin & Stina. *Små flickor och stora*. Stockholm: Bonnier Carlsen, 2004.

Wirsén, Stina. *Vem bestämmer?* Stockholm: Bonnier Carlsen, 2006.

Wirsén, Stina. *Vems mormor?* Stockholm: Bonnier Carlsen, 2007.

Österlund, Maria. *Förklädda flickor: könsöverskridning i 1980-talets svenska ungdomsroman*. Åbo: Åbo Akademis Förlag, 2005.

Österlund, Maria. "Kavat men känslösam: den komplexa bilderboksfiguren i Pija Lindenbaums Gittan-trilogi". I Andersson, Maria & Druker, Elina (red.) *Barnlitteraturanalyser: barn- och barndomsskildringar i svensk skönlitteratur*. Lund: Studentlitteratur, 2008, 97–112.

Nyckelord: makt (i litteraturen), genus, bilderböcker